

Η ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Νικόλαος Κασσιούμης, Αναστασία Ψάλτη

1. Εισαγωγή

«Empathy is a way of being», Carl Rogers (1980)

Παρόλο που υπάρχουν πολλοί ορισμοί της ενσυναίσθησης, δεν υπάρχει ένας αποδεκτός ορισμός στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία. Αυτό πιθανότατα οφείλεται στο γεγονός ότι η ενσυναίσθηση έχει ερευνηθεί από μια ποικιλία κλάδων (κοινωνική ψυχολογία, πειραματική ψυχολογία, κλινική ψυχολογία, συμβουλευτική), με συνέπεια να μην υπάρχει ένας κοινός για όλους ορισμός.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια, παραθέτουμε δύο χαρακτηριστικούς ορισμούς. Σύμφωνα με τον Adler (1931 στο: Σταλίκας και Χαμοδράκα, 2004), ενσυναίσθηση είναι η ικανότητα να μπορούμε να βλέπουμε με τα μάτια του άλλου και να ακούμε με τα αυτιά του. Επίσης, σύμφωνα με τη Μαλικιώση-Λοϊζου (2003), η ενσυναίσθηση είναι η ικανότητα της εμπώσης (εμβώ = ζω εν τινι) της κατάστασης του άλλου, της κατανόησης δηλαδή της συμπεριφοράς, των σκέψεων και των συγκινήσεων του άλλου ατόμου.

Η ενσυναίσθηση αποτελεί σύμφωνα με τον Gottman (2011) τη βάση της αποτελεσματικής διαπαιδαγώγησης και ένα απαραίτητο εφόδιο για κάθε εκπαιδευτικό, που θα τον βοηθήσει στη διδακτική πράξη, αλλά και στη ζωή του γενικότερα. Επομένως, οι εκπαιδευτικοί που διαθέτουν ενσυναίσθηση είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν και να υπηρετήσουν πιο αποτελεσματικά το δύσκολο και απαιτητικό ρόλο τους. Έχοντας ενσυναίσθηση δημιουργούν ένα κλίμα συνεργασίας, αποδοχής και κατανόησης στις ανάγκες που εμφανίζουν οι μαθητές/τριες και έτσι δημιουργούν σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Κατ' επέκταση, έχουν την ικανότητα να διαχειρίζονται με ευελιξία τα προβλήματα που προκύπτουν στην τάξη και να σχεδιάζουν τη διδασκαλία τους προσαρμόζοντάς την στις ανάγκες των μαθητών/τριών τους. Έτσι οι εκπαιδευτικοί μέσω της διδακτικής πράξης ωθούν τους/τις μαθητές/τριες να αυξήσουν το ενδιαφέρον τους για τη γνώση, αλλά και τα εσωτερικά κίνητρά τους προκειμένου να επιτύχουν τους μαθησιακούς στόχους τους. Άλλωστε, οι εκπαιδευτικοί μέσω της στάσης τους επηρεάζουν τους/τις μαθητές/τριες ώστε να αγαπήσουν τη γνώση και να αποκτήσουν κριτική σκέψη. Το πιο σημαντικό όμως όφελος των μαθητών/τριών είναι η απόκτηση δεξιοτήτων που θα προάγουν την ψυχική υγεία τους.

Οι μέχρι τώρα έρευνες υποστηρίζουν τις παραπάνω απόψεις. Η ποιοτική έρευνα της Peck (2012), στην οποία συμμετείχαν 18 νηπιαγωγοί, έδωσε έμφαση στην κατανόηση των αξιών, των πεποιθήσεων και της γλώσσας των εκπαιδευτικών, τα οποία σχετίζονται με την ενσυναίσθηση, καθώς και στις σχέσεις ανάμεσα σε γονείς και εκπαιδευτικούς. Διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί με υψηλή ενσυναίσθηση περιέγραφαν τις σχέσεις με τους γονείς των μαθητών/τριών με θετικό τρόπο. Η έρευνα των Vorkarić και Ružić (2013), σε δείγμα 100 φοιτητών/τριών παιδαγωγικής σχολής με σκοπό τη διερεύνηση των επιπέδων της ενσυναίσθησης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα υψηλά επίπεδα της ενσυναίσθησης στους εκπαιδευτικούς που εργάζονται με παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι επιθυμητά, καθώς συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ τους. Σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 120 εκπαιδευτικών από διάφορα σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη Σερβία (Stojiljković, Todorović, Đigić & Dosković, 2014), προκειμένου να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και πώς αυτοί αξιολογούν τις ενσυναίσθησιες ικανότητές τους, βρέθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί είχαν αξιολογήσει τον εαυτό τους θετικά και ότι ο βαθμός της ενσυναίσθησής τους ήταν αρκετά υψηλός. Η ποσοτική έρευνα των Goroshit και Hen (2016) σχετικά με τη συναισθηματική αυτο-αποτελεσματικότητα, με δείγμα 543 εκπαιδευτικούς από το Ισραήλ, έδειξε ότι οι κοινωνικές και οι συναισθηματικές ικανότητες των εκπαιδευτικών είναι κρίσιμης σημασίας για την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης τόσο των ιδίων όσο και των μαθητών/τριών τους.

Αναφορικά με τη σχέση των επιπέδων της ενσυναίσθησης με διάφορους κοινωνικο-δημογραφικούς παράγοντες και συγκεκριμένα με το φύλο, την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο, οι ερευνητές έχουν διαπιστώσει ότι συνήθως οι γυναίκες έχουν υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης από ό,τι οι άνδρες (Gault & Sabini, 2000· Macaskill, Maltby & Day, 2002· Schieman & Van Gundy, 2000· Toussaint & Webb, 2005). Σε έρευνα των Rueckert και Naybar (2008), με δείγμα 22 άνδρες και 73 γυναίκες, τα επίπεδα της ενσυναίσθησης των γυναικών φάνηκε ότι ήταν υψηλότερα από αυτά των ανδρών. Ομοίως, η έρευνα των Villadangos et al. (2016), που διεξήχθη σε 752 άτομα ηλικίας 15 έως 25 ετών, δείχνει ότι τα επίπεδα της ενσυναίσθησης, στη γνωστική (η λογική κατανόηση/αντίληψη των συναισθημάτων ενός άλλου ατόμου (Villadangos et al., 2016) και τη συναισθηματική της διάσταση (το να βιώνεις μια αρμονική, συναισθηματική αλληλεπίδραση με ένα άλλο άτομο (Villadangos et al., 2016), των γυναικών ήταν υψηλότερα από αυτά των ανδρών.

Σχετικά με την ηλικία και σύμφωνα με τους Eysenck et al. (1985), δεν φαίνεται να υπάρχει διαφορά στην ενσυναίσθηση ενός μεγάλου μεγέθους

δείγματος ατόμων ηλικίας 16 έως 87 ετών, κάτι στο οποίο συμφωνούν και οι Diehl, Coyle και Labouvie-Vief (1996). Ωστόσο, σε νεότερη έρευνα των Phillips, MacLean και Allen (2002) αναφέρεται ότι οι νέοι ενήλικες διαθέτουν περισσότερη ενσυναίσθηση από τους μεγαλύτερους σε ηλικία ενήλικες. Αρνητική συσχέτιση μεταξύ της ενσυναίσθησης και της ηλικίας εντοπίστηκε και στην έρευνα των Schieman και Van Gundy (2000) σε δείγμα 1581 ατόμων ηλικίας 22 έως 92 ετών. Σε παρόμοιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Helson, Jones και Kwan (2002), διαπιστώνοντας ότι η ενσυναίσθηση έχει μέτρια, αλλά στατιστικά σημαντική αρνητική σχέση με την ηλικία. Επιπλέον, σε τρεις διαχρονικές έρευνες των Helson et al. (2002), οι οποίες υλοποιήθηκαν εντός περιόδου 40 ετών περίπου, διαπιστώθηκε ότι υπήρξε μείωση των επιπέδων της ενσυναίσθησης μετά το 40ό έτος της ηλικίας. Αξιοσημείωτο, επίσης, είναι το εύρημα των Ceylan et al. (2011) σε 224 εκπαιδευτικούς ότι η ηλικία δεν επηρεάζει σημαντικά τα επίπεδα της ενσυναίσθησής τους.

Τέλος, οι Platsidou και Agaliotis (2017) διαπίστωσαν ότι το μορφωτικό επίπεδο και η ειδικότητα των εκπαιδευτικών δεν επηρεάζουν σημαντικά τα επίπεδα της ενσυναίσθησής τους. Ας σημειωθεί ότι στη βιβλιογραφία σε σχετικές έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι τα επίπεδα της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών σχετίζονται σημαντικά με τις ακαδημαϊκές τους επιδόσεις, καθώς και με τις σχέσεις τους με τους/τις μαθητές/ήτριές τους (Μαλικιώση-Λοϊζου, 2003).

Η ενσυναίσθηση και η επαγγελματική ικανοποίηση είναι δύο έννοιες που αναμένεται να σχετίζονται, ως εκ τούτου, η παρούσα μελέτη διερευνά τη μεταξύ τους σχέση στο πεδίο της εκπαίδευσης. Οι μέχρι τώρα έρευνες έχουν δείξει ότι η ενσυναίσθηση συσχετίζεται θετικά με την επαγγελματική ικανοποίηση, η οποία αναδεικνύεται ως πρωταρχικός παράγοντας, επηρεάζοντας θετικά την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα του σχολείου, καθώς και την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Goleman, 2011· Οικονόμου, 2014· Platsidou, 2010).

Η εργασία αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα στη ζωή κάθε ατόμου, μιας και τον προσδιορίζει, αλλά και τον κατατάσσει τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά. Επιπλέον, θεωρείται καθοριστικός παράγοντας για τη λειτουργία του εντός της οικογένειας, αλλά και για το επίπεδο ψυχικής υγείας τόσο του ίδιου όσο και των ατόμων του περιβάλλοντός του (Τσουνής & Σαράφης, 2016). Η επαγγελματική ικανοποίηση είναι κατά κύριο λόγο υποκειμενική, γεγονός που εξηγεί γιατί διαφορετικά άτομα έχουν διαφορετικές εκτιμήσεις για την ίδια εργασία (Γεωργίου & Ηλιοφώτου-Μένον, 2006). Σύμφωνα με τον Locke (1976), η ικανοποίηση από την εργασία ορίζεται ως η θετική συναισθηματική ανταπόκριση του εργαζόμενου ατόμου προς το έργο που αυτό εκτελεί, με την

προϋπόθεση όμως ότι εκπληρώνονται οι επαγγελματικές του αξίες, δηλαδή όσα το άτομο επιθυμεί να λάβει μέσω της εργασίας του.

Στον ακαδημαϊκό χώρο, η ικανοποίηση από την εργασία είναι ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους για ένα υγιές σχολείο. Λιγοστές είναι οι μελέτες που έχουν διερευνήσει τη σχέση ενσυναίσθησης και επαγγελματικής ικανοποίησης. Οι περισσότερες έρευνες εξετάζουν τη σχέση της συναισθηματικής νοημοσύνης με την επαγγελματική ικανοποίηση. Σύμφωνα με τον Goleman (2011), η ενσυναίσθηση είναι η πιο βασική παράμετρος της συναισθηματικής νοημοσύνης, η οποία σχετίζεται με την απόδοση στην εργασία, αλλά και με την επαγγελματική ικανοποίηση, ενώ ο Cherniss (2000) θεωρεί την ενσυναίσθηση ως μια ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της συναισθηματικής νοημοσύνης, η οποία συμβάλλει θετικά στην επαγγελματική επιτυχία. Τα περισσότερα σχολεία χρειάζονται ικανοποιημένους εκπαιδευτικούς με κίνητρα, οι οποίοι μπορούν να εργαστούν αποτελεσματικά για την επίτευξη των σχολικών στόχων και την αύξηση της παραγωγικότητας (Noordin & Jusoff, 2009).

Σε έρευνα του Cobb (2004), η οποία διενεργήθηκε σε Δημόσια Σχολεία στην πολιτεία του Kentucky των Η.Π.Α., βρέθηκε ότι η επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών σχετιζόταν σημαντικά με την ενσυναίσθησή τους, καθώς και ότι τα επίπεδα της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών σχετιζόνταν σημαντικά με τα έτη υπηρεσίας τους (Tabatabaei & Farazmehr, 2015). Σε έρευνα των Kafetsios και Zampetakis (2008) σε δείγμα 523 Ελλήνων εκπαιδευτικών, βρέθηκε ότι η συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται θετικά με την επαγγελματική ικανοποίηση, με το θετικό συναίσθημα να έχει τη μεγαλύτερη επίδραση. Η ενσυναίσθηση θεωρείται ένας σημαντικός προβλεπτικός παράγοντας της επαγγελματικής ικανοποίησης των μεγαλύτερων σε ηλικία εκπαιδευτικών, σύμφωνα με έρευνα των Kafetsios και Loumakou (2007) σε δείγμα 475 εκπαιδευτικών. Ο Kumar (2016), σε έρευνα που διεξήγαγε σε δείγμα 400 δασκάλων σε 150 δημοτικά σχολεία στην περιοχή Meerut της Ινδίας, προσπάθησε να συνδέσει τις πέντε διαστάσεις της συναισθηματικής νοημοσύνης (αυτογνωσία, διαχείριση συναισθημάτων, ωρίμανση, ενσυναίσθηση και κοινωνική επάρκεια, κοινωνικές δεξιότητες) με την επαγγελματική ικανοποίηση. Η έρευνά του έδειξε στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση της συναισθηματικής νοημοσύνης με την επαγγελματική ικανοποίηση, με την ενσυναίσθηση να θεωρείται ένας καλός προβλεπτικός παράγοντας της επαγγελματικής ικανοποίησης των δασκάλων.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει τη σπουδαιότητα και την αναγκαιότητα της ενσυναίσθησης στην εκπαίδευση. Κατά συνέπεια, σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή της ενσυναίσθησης είναι ένας σημαντικός δρόμος προς την πρόοδο (Warren, 2017).

2. Στόχοι και ερευνητικές υποθέσεις

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι στον διεθνή χώρο, ενώ υπάρχει αυξανόμενος όγκος βιβλιογραφίας που αφορά την ενσυναίσθηση του ιατρικού-νοσηλευτικού προσωπικού, καθώς και του ψυχιατρικού κλάδου, σχετικά περιορισμένη έρευνα έχει εστιάσει στην ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών (Bart, 2010). Στην Ελλάδα, πάλι, λιγοστές είναι οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για την ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Κοτσάνη, 2018· Platsidou & Agaliotis, 2017).

Πιο συγκεκριμένα, ο στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να καταγραφούν και να εξετασθούν τα επίπεδα της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς επίσης και να διερευνηθεί κατά πόσον τα επίπεδα αυτά διαφοροποιούνται ανάλογα με τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά-φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο-, αλλά και με τα επίπεδα της επαγγελματικής ικανοποίησης των εκπαιδευτικών.

Βάσει των παραπάνω στόχων και της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, οι ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας μελέτης είναι:

1. Από τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί τόσο στον διεθνή (Stojiljković et al., 2014) όσο και στον ελληνικό χώρο (Θεοδοσάκης, 2014· Κοτσάνη, 2018· Platsidou & Agaliotis, 2017), έχει βρεθεί ότι οι εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης διαθέτουν υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης. Στην παρούσα έρευνα αναμένεται οι εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να διαθέτουν ικανοποιητικά επίπεδα ενσυναίσθησης.

2. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση (Klein & Hodges, 2001· Μαλικιώση-Λοΐζου, 2003· Rueckert 2011· Toussaint & Webb, 2005), οι γυναίκες κατά μέσο όρο έχουν μεγαλύτερη επίγνωση των συναισθημάτων τους, δείχνουν περισσότερη ενσυναίσθηση και είναι πιο ικανές σε διαπροσωπικά θέματα. Αναμένεται και στην παρούσα έρευνα οι γυναίκες να εμφανίσουν υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης από ό,τι οι άνδρες.

3. Τα εμπειρικά ευρήματα σχετικά με τις ηλικιακές διαφορές και την ενσυναίσθηση είναι αντικρουόμενα. Μερικές έρευνες δείχνουν ότι οι μεγαλύτερης ηλικίας ενήλικες διαθέτουν καλύτερες ικανότητες ρύθμισης των συναισθημάτων από ό,τι οι νεαροί ενήλικες (Birditt & Fingerman, 2005), ενώ άλλες δείχνουν ότι η ικανότητα των μεγαλύτερης ηλικίας ενηλίκων να επεξεργάζονται πολύπλοκες συναισθηματικές πληροφορίες συχνά μειώνεται (Von Hippel, Silver, & Lynch, 2000). Ωστόσο, καμία έρευνα δεν διαπίστωσε αύξηση της ενσυναίσθησης με την πάροδο της ηλικίας. Άλλες πάλι έρευνες έδειξαν ότι η ηλικία των εκπαιδευτικών δεν διαφοροποιεί τα επίπεδα της

ενσυναίσθησής τους (Ceylan et al., 2011). Η μόνη διαθέσιμη διαχρονική έρευνα δείχνει ότι η ενσυναίσθηση μπορεί να μειωθεί με την ηλικία, αλλά σε μέτριο βαθμό (Helson et al., 2002). Αναμένεται λοιπόν ότι η ηλικία δε θα αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη διαφοροποίηση των επιπέδων ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών.

4. Περιορισμένες είναι οι έρευνες, τόσο στον διεθνή όσο και στον ελληνικό χώρο, που σχετίζονται με την ενσυναίσθηση και το μορφωτικό επίπεδο. Σε έρευνα των Platsidou και Agaliotis (2017), δεν βρέθηκε να επιδρά το επίπεδο της εκπαίδευσης ή η ειδικότητα του/της εκπαιδευτικού στην ενσυναίσθησή του/της. Αντίθετα, σε έρευνα της Κοτσάνη (2018), διαπιστώθηκε πως οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών έχουν χαμηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης από όσους έχουν μόνο πτυχίο ΑΕΙ. Σύμφωνα λοιπόν με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση αναμένεται να μη διαφοροποιούνται τα επίπεδα ενσυναίσθησης ανάλογα με τις επιπλέον σπουδές.

5. Σύμφωνα με τα δεδομένα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, η ενσυναίσθηση σχετίζεται θετικά με την επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών (Kafetsios & Loumakou, 2007· Kafetsios & Zampetakis, 2008· Platsidou, 2010· Saeedi et al., 2012) και συμβάλλει στην επαγγελματική τους επιτυχία (Cherniss, 2000). Αναμένεται λοιπόν θετική συσχέτιση μεταξύ ενσυναίσθησης και επαγγελματικής ικανοποίησης.

3. Μεθοδολογία της έρευνας

3.1 Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 150 εκπαιδευτικοί Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, από τους οποίους οι περισσότερες ήταν γυναίκες σε ποσοστό 60,7%. Από αυτούς το 1,3% (2 άτομα) ήταν έως 30 ετών, το 5,3% (8 άτομα) ήταν από 31 έως 40 ετών, το 55,3% (83 άτομα) ήταν από 41 έως 50 ετών, το 36,0% (54 άτομα) ήταν μεταξύ 51 έως 60 ετών, ενώ το 2% (3 άτομα) των συμμετεχόντων ήταν πάνω από 60 ετών. Όσον αφορά τα έτη υπηρεσίας, το 50,7% είχε 16 έως 25 έτη υπηρεσίας, ενώ λίγο παραπάνω από το ήμισυ των ερωτηθέντων (81 άτομα ή ποσοστό 54%) δεν κατείχε επιπλέον τίτλο σπουδών πέραν του βασικού τίτλου. Αρκετά μεγάλο ήταν το ποσοστό των ατόμων με μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών (44 άτομα ή ποσοστό 29,3%), ενώ μόνο το 2,0% (3 άτομα) διέθετε διδακτορικό τίτλο σπουδών. Δεύτερο πτυχίο κατείχε το 12% (18 άτομα), ενώ πτυχίο ΑΣΠΑΙΤΕ είχε το 2,7% (4 άτομα). Σχεδόν όλοι (90,7%) οι συμμετέχοντες ήταν μόνιμοι εκπαιδευτικοί. Οι εκπαιδευτικοί προέρχονταν από διάφορες Περιφερειακές Διευθύνσεις (Ηπείρου 27,3%, Κεντρικής Μακεδονίας 22,0%,

Δυτικής Ελλάδας 15,3%, Θράκης 10,0%, Αττικής 7,3%, Στερεάς Ελλάδας 3,3%, Θεσσαλίας 3,3%, Ν.Β. Αιγαίου 3,3%, Δυτικής Μακεδονίας 2,0%, Ιονίων Νήσων 2,0%, Κρήτης 2,0%, Πελοποννήσου 1,3%, Ν.Ν. Αιγαίου 0,7%).

3.2 Μέσα συλλογής δεδομένων

Δόθηκαν δύο ερωτηματολόγια, το Toronto Empathy Questionnaire (TEQ) και το Teacher's Satisfaction Inventory (TSI). Και τα δύο ερωτηματολόγια έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά και έχουν χρησιμοποιηθεί σε έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα (Γκόλια, 2014· Γκόλια & Κουστέλιος, 2014· Kourmoussi et al., 2017). Στο τέλος δίνονταν οι ερωτήσεις για τα κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία.

Το Toronto Empathy Questionnaire (Spreng et al., 2009) αξιολογεί τις συναισθηματικές συνιστώσες της ενσυναίσθησης με σύντομο, έγκυρο και αξιόπιστο τρόπο, χρησιμοποιώντας έναν μόνο παράγοντα, δηλαδή την συνολική ενσυναίσθηση, (Kourmoussi et al., 2017). Πιο συγκεκριμένα, το TEQ αποτελείται από 16 ερωτήσεις και οι συμμετέχοντες καλούνται να βαθμολογήσουν πόσο συχνά αισθάνονται αυτό το οποίο περιγράφει η πρόταση που τους δίνεται κάθε φορά, σε μια πενταβάθμια κλίμακα τύπου Likert (ποτέ = 0, πάντα = 4). Η συνολική ενσυναίσθηση υπολογίζεται αθροίζοντας όλες τις προτάσεις/ερωτήσεις και κυμαίνεται από το 0 έως το 64. Αναλυτικότερα, η συνολική τιμή της ενσυναίσθησης αφορά την ικανότητα του ατόμου να κατανοεί (π.χ. «Μπορώ να καταλάβω πότε οι άλλοι είναι λυπημένοι, ακόμα και όταν δεν λένε τίποτε»), να επεξεργάζεται και να χρησιμοποιεί τις πληροφορίες που σχετίζονται με τα συναισθήματά του και τα συναισθήματα των άλλων στην καθημερινή του ζωή (π.χ. «Όταν κάποιος άλλος είναι ενθουσιασμένος, έχω την τάση να ενθουσιάζομαι και εγώ»). Γενικά, υψηλές τιμές δηλώνουν υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης. Για τις μισές προτάσεις/ερωτήσεις η βαθμολογία είναι αντίστροφη, με το 0 να αντιστοιχεί στο πάντα και το 4 στο ποτέ (π.χ. «Δεν με ενδιαφέρει πραγματικά πώς αισθάνονται οι άλλοι άνθρωποι»). Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία του TEQ στην παρούσα έρευνα είναι ικανοποιητική: Cronbach $\alpha = 0,74$.

Το Teachers Satisfaction Inventory (Γκόλια & Κουστέλιος, 2014) αποτελείται από 20 ερωτήσεις, οι οποίες αξιολογούν με το εργασιακό περιβάλλον (π.χ. «Ο περιβάλλον χώρος (αυλή, κτλ) είναι ευχάριστος»), τις διαπροσωπικές σχέσεις στα πλαίσια της εργασίας (π.χ. «Συνεργάζομαι καλά με τους συναδέλφους μου») και την ίδια την εργασία (π.χ. «Η δουλειά μου είναι δημιουργική»). Η κλίμακα αυτή, μέσω κατάλληλης άθροισης των ερωτήσεων της, δημιουργεί 5 υπό-ομάδες, το Διευθυντή, τους Συναδέλφους, τη Φύση της Εργασίας, τους Μαθητές και τις Συνθήκες Εργασίας. Ο συντελεστής

αξιοπιστίας για την ομάδα Διευθυντής βρέθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα ίσος με 0,936, για την ομάδα Συνάδελφοι ίσος με 0,862, για την ομάδα Φύση της Εργασίας βρέθηκε ίσος με 0,756, για τους Μαθητές ίσος με 0,833, ενώ για τις Συνθήκες Εργασίας ίσος με 0,860. Η εσωτερικής συνέπειας αξιοπιστία του TSI στην παρούσα έρευνα είναι υψηλή: Cronbach $\alpha = 0,90$.

3.3 Διαδικασία συλλογής και στατιστική επεξεργασία δεδομένων

Για τη διανομή των ερωτηματολογίων επιλέχθηκε το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ενώ τα ερωτηματολόγια δόθηκαν σε ηλεκτρονική μορφή μέσω της ειδικής φόρμας του Google. Η μελέτη διενεργήθηκε τη χρονική περίοδο Απριλίου-Μαΐου του σχολικού έτους 2017-2018. Για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS (version 15.0). Η στατιστική ανάλυση περιλάμβανε πίνακες συχνοτήτων, δείκτες κεντρικής τάσης (μέσους όρους και τυπικές αποκλίσεις) και δείκτες συσχέτισης Pearson r .

4. Αποτελέσματα

Η παρούσα έρευνα έδειξε ότι ο μέσος όρος της συνολικής ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών (TEQ) θεωρείται ικανοποιητικός, εφόσον το εύρος τιμών κυμαίνεται από 0 έως 64 μονάδες. Επίσης, θεωρείται ικανοποιητικός και ο μέσος όρος της συνολικής εργασιακής ικανοποίησης των εκπαιδευτικών (TSI), εφόσον το εύρος τιμών κυμαίνεται από 0 έως 80 μονάδες (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Περιγραφικά μέτρα για την ενσυναίσθηση και την εργασιακή ικανοποίηση του δείγματος

Μεταβλητή	M	SD
Ενσυναίσθηση	48.38	6.271
Εργασιακή Ικανοποίηση	59.86	8.987

*N=150

**Ενσυναίσθηση: Min=0 – Max=64

***Εργασιακή Ικανοποίηση: Min=0 – Max=80

Ακολούθως, διερευνήθηκε κατά πόσον η ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης διαφοροποιείται σε σχέση με το φύλο. Τα επίπεδα της ενσυναίσθησης των γυναικών είναι υψηλότερα από αυτά των ανδρών σύμφωνα με το μέσο όρο. Σχετικά με την ηλικία, τα υψηλότερα

επίπεδα ενσυναίσθησης διαθέτουν οι νεότεροι εκπαιδευτικοί ηλικίας έως τριάντα ετών, ενώ ακολουθούν οι εκπαιδευτικοί ηλικίας από πενήντα ένα ετών έως εξήντα. Οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί διαθέτουν παρόμοια επίπεδα ενσυναίσθησης σύμφωνα με το μέσο όρο τους. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι έχουν ολοκληρώσει και την ΑΣΠΑΙΤΕ εκτός των βασικών τους σπουδών, διαθέτουν τα υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης, με τα άτομα που κατέχουν κάποιον Διδακτορικό Τίτλο Σπουδών να ακολουθούν. Στη συνέχεια, όσον αφορά την ενσυναίσθηση έρχονται όσοι είναι κάτοχοι κάποιου Δεύτερου Πτυχίου. Τα άτομα τα οποία έχουν ολοκληρώσει μόνον τις βασικές τους σπουδές και αυτά που κατέχουν κάποιον Μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, διαθέτουν παρόμοια επίπεδα ενσυναίσθησης. (Πίνακας 2)

Πίνακας 2: Περιγραφικά μέτρα για την ενσυναίσθηση ανά δημογραφικό παράγοντα

Μεταβλητή	Παράγοντας	M	SD
Ενσυναίσθηση	Άνδρας	46.72	5.599
	Γυναίκα	49.46	6.473
Ενσυναίσθηση	Έως 30 ετών	59.00	4.243
	31 – 40 ετών	47.50	4.276
	41 – 50 ετών	47.99	6.295
	51 – 60 ετών	48.78	6.454
	Άνω των 60 ετών	47.33	0.577
Ενσυναίσθηση	Πτυχίο	48.09	6.283
	Δεύτερο Πτυχίο	49.17	7.205
	Μεταπτυχιακό	48.11	6.165
	Διδακτορικό	50.67	5.859
	ΑΣΠΑΙΤΕ	52.00	2.944

*N=150

Προκειμένου να εξεταστεί εάν οι δημογραφικοί παράγοντες επηρεάζουν τη συνολική τιμή της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών εφαρμόστηκαν αρχικά οι αντίστοιχοι έλεγχοι κανονικότητας και στη συνέχεια ο κατάλληλος παραμετρικός ή μη παραμετρικός έλεγχος ανάλογα με το αν υπάρχει ή όχι κανονικότητα. Όσον αφορά το φύλο, ο έλεγχος έδειξε ότι δεν ικανοποιείται η υπόθεση της κανονικότητας σε επίπεδο σημαντικότητας ίσο με 5% για όλες τις περιπτώσεις ($S - W = 0.971 / p = 0.163$ για τους άνδρες και $S - W = 0.961 / p = 0.008$ για τις γυναίκες).

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος των Mann – Whitney ο οποίος έδειξε ότι το φύλο των εκπαιδευτικών επηρεάζει τα επίπεδα της ενσυναίσθησης τους σε επίπεδο σημαντικότητας ίσο με 5% ($U = 1939.00 / p = 0.004$). Δεδομένου ότι η μέση ενσυναίσθηση των γυναικών είναι μεγαλύτερη από αυτή των ανδρών, εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι γυναίκες εκπαιδευτικοί διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης από τους άνδρες.

Ομοίως για την ηλικία δεν ισχύει η υπόθεση της κανονικότητας για όλες τις ηλικιακές ομάδες. Να σημειωθεί ότι ο έλεγχος δεν πραγματοποιήθηκε για την ηλικιακή ομάδα των εκπαιδευτικών έως τριάντα ετών, λόγω του μικρού αριθμού των συμμετεχόντων ($S - W = 0.908 / p = 0.338$ για ηλικίες 31 – 40, $S - W = 0.967 / p = 0.033$ για ηλικίες 41 – 50, $S - W = 0.963 / p = 0.090$ για ηλικίες 51 – 60 και $S - W = 0.750 / p = 0.000$ για ηλικίες άνω των 60 ετών).

Σύμφωνα με τον μη παραμετρικό έλεγχο των Kruskal – Wallis και σε επίπεδο σημαντικότητας ίσο με 5% η ηλικία δεν φαίνεται να αποτελεί έναν παράγοντα διαφοροποίησης για την συνολική τιμή της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα ($H = 1.084 / p = 0.781$).

Ωστόσο, για τις επιπλέον σπουδές ισχύει η υπόθεση της κανονικότητας για όλα τα δείγματα τα οποία δημιουργούνται στην μεταβλητή ενσυναίσθηση ($S - W = 0.983 / p = 0.356$ για το βασικό πτυχίο, $S - W = 0.913 / p = 0.098$ για το δεύτερο πτυχίο, $S - W = 0.965 / p = 0.202$ για το μεταπτυχιακό, $S - W = 0.881 / p = 0.328$ για το διδακτορικό και $S - W = 0.953 / p = 0.734$ για την ΑΣΠΑΙΤΕ).

Σύμφωνα με τον παραμετρικό έλεγχο One Way ANOVA οι επιπλέον σπουδές των εκπαιδευτικών δεν επηρεάζουν στατιστικά σημαντικά τα επίπεδα της ενσυναίσθησης τους ($F = 0.561 / df = 149 / p = 0.691$).

Κλείνοντας, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών και της εργασιακής τους ικανοποίησης εφαρμόστηκε ο παραμετρικός συντελεστής συσχέτισης του Pearson, σύμφωνα με τον οποίο υπάρχει υψηλή και θετική συσχέτιση μεταξύ της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών και της εργασιακής τους ικανοποίησης, κάτι που σημαίνει ότι καθώς αυξάνονται τα επίπεδα της εργασιακής τους ικανοποίησης, αυξάνονται και τα επίπεδα της ενσυναίσθησης τους ($r = 0.312 / p = 0.000$). (Πίνακας 3)

Πίνακας 3: Συσχετίσεις ενσυναίσθησης με τις υπό-ομάδες της επαγγελματικής ικανοποίησης

		Τιμή Συντελεστή Συσχέτισης Pearson r	p-value
Ενσυναίσθηση	Διευθυντής	0.148	0.071
	Συνάδελφοι	0.156	0.057
	Φύση Εργασίας	0.228	0.005
	Εργασιακές Συνθήκες	0.156	0.057
	Μαθητές	0.326	0.000

Διαπιστώνεται στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση της ενσυναίσθησης μόνο με τις υπό-ομάδες της επαγγελματικής ικανοποίησης που αφορούν τη Φύση της Εργασίας και τους Μαθητές, ενώ μια ασθενής συσχέτιση φαίνεται ανάμεσα στην ενσυναίσθηση και τις υπό-ομάδες Συνάδελφοι και Εργασιακές συνθήκες. Τέλος, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην πρώτη υπό-ομάδα που αφορά τον Διευθυντή και την ενσυναίσθηση.

5. Συζήτηση και συμπεράσματα

Η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης στον άνθρωπο είναι μείζονος σημασίας, καθώς τον οδηγεί στη δημιουργία ουσιαστικών διαπροσωπικών σχέσεων. Ωστόσο, το θέμα αυτό δεν έχει μελετηθεί εκτενώς στον ελληνικό εκπαιδευτικό χώρο (Σταλίκας & Χαμοδράκα, 2004). Όπως δείχνουν οι μέχρι τώρα μελέτες, οι εκπαιδευτικοί είναι σημαντικό να διαθέτουν υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης, προκειμένου να είναι σε θέση να εφαρμόσουν τη συναισθηματική και κοινωνική αγωγή στα πλαίσια της ολιστικής εκπαίδευσης. Συνεπώς, θα πρέπει πρώτα αυτοί/ές να κατανοήσουν τη σημασία και την αναγκαιότητα της ενσυναίσθησης προκειμένου να τη μεταλαμπαδεύσουν στους μαθητές και στις μαθήτριά τους (Bozkurt & Ozden, 2010).

Η Υπόθεση 1 όριζε ότι οι εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης διαθέτουν έναν ικανοποιητικό βαθμό ενσυναίσθησης. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώθηκε από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, στην οποία φάνηκε ότι οι εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης διαθέτουν αρκετά υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης, τα οποία διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο τους. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες εμφανίζουν σχετικά υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης από ό,τι οι άνδρες, όπως αναφέρεται και στον Goleman (2011), εύρημα που επιβεβαιώνει την Υπόθεση 2. Σε αυτό κατέληξαν και οι Rueckert και Naybar (2008), οι οποίοι εντόπισαν υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης στις

γυναίκες, καθώς και οι Villadangos et al. (2016), που έδειξαν ότι η γνωστική, αλλά και η συναισθηματική διάσταση της ενσυναίσθησης στις γυναίκες βρίσκονταν σε υψηλότερα επίπεδα από ό,τι στους άνδρες. Η παραπάνω διαφορά θα μπορούσε να αποδοθεί κυρίως στις στερεότυπες ως προς το φύλο αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες δείχνουν ευκολότερα τη στοργή και το ενδιαφέρον τους για τους άλλους (Rueckert, 2011). Αξίζει πάντως να σημειωθεί και η άποψη των Eisenberg και Lennon (1983), που υποστηρίζουν ότι οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών οφείλονται στο ότι οι κλίμακες μέτρησης που χρησιμοποιούνται είναι κλίμακες αυτοαναφοράς. Σε έρευνά τους διαπιστώθηκε ότι με τη χρήση άλλων κλιμάκων οι διαφορές φύλου μετριάζονται ή και εξαφανίζονται. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει και η Rueckert (2011) όσον αφορά τις κλίμακες αυτοαναφοράς, αλλά επιπλέον υποστηρίζει ότι οι διαφορές μπορεί να οφείλονται στους διαφορετικούς ορισμούς της ενσυναίσθησης, καθώς και σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως ενδεικτικά αναφέρει, τις οδηγίες που δίνονται, όπως και τη σχέση του ερωτώμενου με το άτομο ως προς το οποίο νιώθει ενσυναίσθηση.

Στην παρούσα έρευνα, η ηλικία δεν φάνηκε να επηρεάζει σημαντικά την ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών, επιβεβαιώνοντας την Υπόθεση 3, εύρημα σύστοιχο με αυτό άλλων ερευνών, όπως των Eysenck, Pearson, Easting και Allsopp (1985) και των Diehl, Coyle και Labouvie-Vief (1996). Τα ερευνητικά ευρήματα σχετικά με τις ηλικιακές διαφορές και την ενσυναίσθηση είναι αντικρουόμενα. Νεότερες έρευνες (Helson, Jones, & Kwan, 2002· Phillips, MacLean, & Allen 2002· Schieman & Van Gundy, 2000) αναφέρουν ότι υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας και των επιπέδων ενσυναίσθησης. Ωστόσο, σε πρόσφατη έρευνα των Ceylan et al. (2011), διαπιστώθηκε πως η ηλικία των εκπαιδευτικών δεν επηρεάζει σημαντικά την ενσυναίσθησή τους. Μερικές μελέτες υποδηλώνουν αρνητικό πρότυπο ηλικιακών διαφορών, ενώ άλλες υποδηλώνουν ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Από την άλλη πλευρά, πολλοί ερευνητές θεωρούν ότι η ενσυναίσθηση αναπτύσσεται στον άνθρωπο ως αποτέλεσμα της μίμησης προτύπων του περιβάλλοντός του (Μαλικιώση-Λοΐζου, 2003). Δεδομένης αυτής της κατάστασης, δεν είναι γνωστό εάν η μακροπρόθεσμη αλλαγή στην ενσυναίσθηση εξαρτάται από την ηλικία ή από άλλα χαρακτηριστικά του ατόμου. Ειδικότερα, η τάση μείωσης της ενσυναίσθησης λόγω ηλικίας μπορεί να οφείλεται στη μείωση της νοητικής ικανότητας που επέρχεται με την ηλικία.

Σύμφωνα με την Υπόθεση 4, αναμενόταν να μη διαφοροποιούνται τα επίπεδα της ενσυναίσθησης ανάλογα με τις επιπλέον σπουδές. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαίωσαν αυτή την υπόθεση και είναι σύστοιχα με την έρευνα των Platsidou και Agaliotis (2017), στην οποία διαπιστώθηκε ότι οι

επιπλέον σπουδές δεν επηρεάζουν σημαντικά την ενσυναίσθηση. Αντίθετο είναι το εύρημα της Κοτσάνη (2018), η οποία διαπίστωσε ότι όσοι κατείχαν πανεπιστημιακό πτυχίο μόνο είχαν υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης από τους κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών.

Σε όλους τους επαγγελματικούς χώρους, αλλά ιδιαίτερα στον εκπαιδευτικό τομέα, όταν η ενσυναίσθηση και η επαγγελματική ικανοποίηση συνυπάρχουν, αυτό συνιστά μια ένδειξη ατομικής, αλλά και κοινωνικής ευημερίας (Οικονόμου, 2014). Στην παρούσα έρευνα, διαπιστώθηκε, επιπλέον, ότι υπήρχε θετική σχέση ανάμεσα στην ενσυναίσθηση και την επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών, εύρημα που επιβεβαιώνει την Υπόθεση 5 και συμφωνεί με τα αποτελέσματα της έρευνας του Cobb (2004 στο: Tabatabaei & Farazmehr, 2015) και με την έρευνα των Kafetsios και Zampetakis (2008), όπου διαπιστώθηκε θετική συσχέτιση ανάμεσα στις δύο αυτές μεταβλητές για τους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η έρευνα του Masroor (2009 στο: Tabatabaei & Farazmehr, 2015) κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα, δείχνοντας ότι υπάρχει σχέση μεταξύ των τριών διαστάσεων της ενσυναίσθησης (εκτίμηση, χρήση, ρύθμιση) με την επαγγελματική ικανοποίηση στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ η πρόσφατη έρευνα του Kumar (2016) εντόπισε θετική συσχέτιση ανάμεσα στις πέντε διαστάσεις της συναισθηματικής νοημοσύνης (αυτογνωσία, διαχείριση συναισθημάτων, ωρίμανση, ενσυναίσθηση και κοινωνική επάρκεια, κοινωνικές δεξιότητες) και την επαγγελματική ικανοποίηση.

Ο κύριος περιορισμός της παρούσας έρευνας είναι ότι τα δεδομένα συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια μιας περιόδου, κατά την οποία η Ελλάδα βίωνε βαθιά οικονομική κρίση. Τα ποσοστά της ανεργίας ήταν αρκετά υψηλά και αυτό ενδέχεται να οδήγησε τους εκπαιδευτικούς να δηλώνουν ικανοποιημένοι/ες από το ότι και μόνο έχουν εργασία (Γκόλια & Κουστέλιος, 2014). Συνεπώς, είναι αρκετά δύσκολο υπό αυτές τις συνθήκες να εκτιμηθεί με ακρίβεια η επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών. Επιπλέον, κάποιοι/ες από τους/τις εκπαιδευτικούς πιθανόν να μην απάντησαν εκφράζοντας τις πραγματικές τους απόψεις, αλλά με βάση το πώς θα ήθελαν οι άλλοι να τους/τις βλέπουν, ιδίως όσον αφορά την ενσυναίσθηση (επίδραση του κοινωνικά επιθυμητού). Ένας τελευταίος περιορισμός της παρούσας μελέτης είναι ότι η έρευνα έγινε μόνο με ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς. Με τη χρήση του ερωτηματολογίου ως εργαλείου συλλογής δεδομένων χάνεται η αμεσότητα, ο πλούτος και το εύρος των πληροφοριών που μπορούν να αντληθούν από ένα ποιοτικό εργαλείο, όπως για παράδειγμα η συνέντευξη.

Όσον αφορά πιθανές προτάσεις για μελλοντική έρευνα, θα ήταν σκόπιμο να εξετασθεί η ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών από την οπτική των μαθητών/

τριών και των γονέων τους. Επιπλέον, ενδιαφέρον θα παρουσίαζε μια έρευνα που θα αποτύπωνε τα επίπεδα της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών οι οποίοι εργάζονται σε τάξεις με μαθητές/τριες που προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, δηλαδή θα μπορούσε να διερευνηθεί αν οι εκπαιδευτικοί διαθέτουν και πολιτισμική ενσυναίσθηση. Όπως προέκυψε από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, καθώς και από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, τόσο η ενσυναίσθηση όσο και η ικανοποίηση των εκπαιδευτικών από τη διδασκαλία σχετίζονται θετικά μεταξύ τους. Και οι δύο αυτές μεταβλητές προάγουν τη μάθηση, την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών, καθώς και την ποιότητα του σχολικού κλίματος. Εξάλλου, ο στόχος κάθε εκπαιδευτικού συστήματος μέσα από την εκπαιδευτική πολιτική που εφαρμόζει είναι η ποιότητα στη διαδικασία της διδασκαλίας. Προς αυτή την κατεύθυνση, θα ήταν χρήσιμη η εφαρμογή προγραμμάτων επιμόρφωσης για τη βελτίωση της ενσυναίσθησης των εκπαιδευτικών και η αξιολόγηση της επίδρασής της στην ποιότητα της διδασκαλίας, πριν και μετά την εφαρμογή (Πλατσίδου, 2010). Θα αποτελούσε μια καινοτόμα μορφή εκπαιδευτικής παρέμβασης η ενσωμάτωση των προγραμμάτων αυτών στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών και ως θεωρία και ως πράξη, με στόχο την ενίσχυση της ενσυναίσθησης και εν γένει της ποιότητας της διδασκαλίας στη σχολική κοινότητα.

Συμπερασματικά, η παρούσα έρευνα υποστηρίζει ότι η ενσυναίσθηση στη διδακτική πράξη συμβάλλει στη δημιουργία θετικού κλίματος, στην καλύτερη επίδοση των μαθητών/τριών, στη μείωση του άγχους των εκπαιδευτικών και στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Επίσης, η ικανοποίηση από την εργασία αποτελεί έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους για ένα υγιές σχολείο. Η επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών εδραιώνεται μέσω των κινήτρων από το σχολείο και τους ωθεί στην αύξηση της παραγωγικότητας. Βέβαια, η ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών σε συνδυασμό με την επαγγελματική ικανοποίηση προάγουν τη μάθηση, την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών. Επομένως οι εκπαιδευτικοί που διαθέτουν ενσυναίσθηση και νιώθουν εργασιακή ικανοποίηση, τα αντανακλούν στο διδακτικό τους έργο και στην ποιότητα της διδασκαλίας τους.

Βιβλιογραφία

Barr, J. J. (2010). The relationship between teachers' empathy and perceptions of school culture. *Educational Studies*, 37(3), 365-369. doi:10.1080/03055698.2010.506342

- Birditt, K. S., & Fingerman, K. L. (2005). Do we get better at picking our battles? Age group differences in descriptions of behavioral reactions to interpersonal tensions. *The Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 60(3), 121–128. doi:10.1093/geronb/60.3.p121
- Bozkurt, T., & Ozden, M.S. (2010). The relationship between empathetic classroom climate and students' success, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 231-234. doi: 10.1016/j.sbspro.2010.07.078
- Ceylan, R., Bıçakçı, M., Aral, N., & Gürsoy, F. (2011). A study on the empathic skills of preschool teachers. *International Journal of Academic Research*, 3(1), 301-305.
- Γεωργίου, Μ., & Ηλιοφώτου-Μένον, Μ. (2006). *Διερευνώντας ένα δυναμικό μοντέλο σχέσεων ανάμεσα στην επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών, το σχολικό κλίμα και την αποτελεσματικότητα του σχολείου. Μια εμπειρική έρευνα στη μέση εκπαίδευση. Η σύγχρονη εκπαιδευτική έρευνα στην Κύπρο, Λευκωσία, 2-3 Ιουνίου, 2006.*
- Cherniss, C. (2000). *Emotional intelligence: What it is and why it matters*. Paper presented at the Annual Meeting of the Society for Industrial and Organizational Psychology, New Orleans, LA, April 15, 2000.
- Γκόλια, Α. (2014). *Μετασχηματιστική ηγεσία και επαγγελματική ικανοποίηση εκπαιδευτικών: ο ρόλος της αυτο-αποτελεσματικότητας (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή)*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τρίκαλα.
- Γκόλια, Α., & Κουστέλιος, Α. (2014). Ανάπτυξη ερωτηματολογίου για την μέτρηση της επαγγελματικής ικανοποίησης εκπαιδευτικών (Teachers' Satisfaction Inventory – TSI). *Επιστήμες αγωγής*, (2-3), 195-214.
- Diehl, M., Coyle, N., & Labouvie-Vief, G. (1996). Age and sex differences in strategies of coping and defense across the life span. *Psychology and aging*, 11(1), 127-139. doi:10.1037/0882-7974.11.1.127
- Eisenberg, N., & Lennon, R. (1983). Sex differences in empathy and related capacities. *Psychology Bulletin*, 94(1), 100-131. doi:10.1037/0033-2909.94.1.100
- Eysenck, S. B., Pearson, P. R., Easting, G., & Allsopp, J. (1985). Age norms for impulsiveness, venturesomeness and empathy in adults. *Personality and individual differences*, 6(5), 613-619. doi:10.1016/0191-8869(85)90011-x
- Gault, B. A., & Sabini, J. (2000). The roles of empathy, anger, and gender in predicting attitudes toward punitive, reparative, and preventative public policies. *Cognition & Emotion*, 14(4), 495-520. doi:10.1080/026999300402772
- Goleman, D. (2011). *Η συναισθηματική νοημοσύνη. Γιατί το «EQ» είναι πιο*

- σημαντικό από το «IQ». Αθήνα: Πεδίο.
- Goleman, D. (2011). *Η συναισθηματική νοημοσύνη στο χώρο της εργασίας*. Αθήνα: Πεδίο.
- Goroshit, M., & Hen, M. (2016). Teachers' empathy: can it be predicted by self-efficacy? *Teachers and Teaching*, 22(7), 805-818. doi:10.1080/13540602.2016.1185818
- Gottman, J. (2011). *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών: Πώς να μεγαλώσουμε παιδιά με συναισθηματική νοημοσύνη-Ένας πρακτικός οδηγός για γονείς*. Αθήνα: Πεδίο.
- Helson, R., Jones, C., & Kwan, V. S. (2002). Personality change over 40 years of adulthood: Hierarchical linear modeling analyses of two longitudinal samples. *Journal of personality and social psychology*, 83(3), 752-766. doi:10.1037/0022-3514.83.3.752
- Θεοδοσάκης, Δ. (2014). *Η ενσυναισθητική συμπεριφορά σε σχέση με την αντιλαμβανόμενη αυτο-αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών στη σχολική τάξη και η διάσταση του φύλου*. Πανελλήνιο Συνέδριο Συμβουλευτικής Ψυχολογίας, Πάτρα, 6-7 Νοεμβρίου, 2014.
- Kafetsios, K., & Loumakou, M. (2007). A comparative evaluation of the effects of trait emotional intelligence and emotion regulation on affect at work and job satisfaction. *International Journal of Work Organization and Emotion*, 2(1), 71-87. doi:10.1504/ijwoe.2007.013616
- Kafetsios, K., & Zampetakis, L. A. (2008). Emotional intelligence and job satisfaction: Testing the mediatory role of positive and negative affects at work. *Personality Individual Differences*, 44(3), 712-722. doi:10.1016/j.paid.2007.10.004
- Klein, K. J., & Hodges, S.D. (2001). Gender differences, motivation, and empathic accuracy: When it pays to understand. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(6), 720-730. doi:10.1177/0146167201276007
- Κοτσάνη, Α. (2018). *Η ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών και η επίδρασή της στη διαμόρφωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία)*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Kourmoussi, N., Amanaki, E., Tzavara, C., Merakou, K., Barbouni, A., & Koutras, V. (2017). The Toronto Empathy Questionnaire: Reliability and Validity in a Nationwide Sample of Greek Teachers. *Social sciences*, 6(62), 1-14. doi:10.3390/socsci6020062
- Kumar, A. (2016). Emotional Intelligence Dimensions, Job Satisfaction and Primary School Teachers. *IRA-International Journal of Education & Multidisciplinary Studies*, 5(1), 8-15. doi:10.21013/jems.v5.n1.p2
- Locke, E. A. (1976). The nature and consequences of job satisfaction. In M.

- D. Dunnette (Ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (pp. 1297-1343). Chicago, IL: Rand McNally.
- Macaskill, A., Maltby, J., & Day, L. (2002). Forgiveness of self and others and emotional empathy. *The Journal of social psychology, 142*(5), 663-665. doi:10.1080/00224540209603925
- Μαλικιώση-Λοΐζου, Μ. (2003). Μια κριτική ματιά στην ενσυναίσθηση. *Ψυχολογία, 10*(2-3), 295-309.
- Noordin, F., & Jusoff, K. (2009). Levels of Job Satisfaction amongst Malaysian Academic Staff. *Asian Social Science, 5*(5), 122-128. doi:10.5539/ass.v5n5p122
- Οικονόμου, Κ. (2014). Ηλικία, φύλο, προϋπηρεσία, μέγεθος σχολικής μονάδας, συνοχή ομάδας, σχέση προϊσταμένου-υφισταμένου και συναισθηματική νοημοσύνη: ο ρόλος τους σε σχέση με το συναίσθημα και την ικανοποίηση στο επάγγελμα των εκπαιδευτικών. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό «εκπ@ιδευτικός κύκλος»*, 2(2), 87-103.
- Peck, N. (2012). *Preschool teachers' perspectives of empathy and parent-teacher partnership in early childhood education* (Unpublished Doctoral Dissertation). Iowa State University, Ames.
- Phillips, L. H., MacLean, R. D., & Allen, R. (2002). Age and the understanding of emotions: Neuropsychological and sociocognitive perspectives. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 57*(6), 526-530. doi:10.1093/geronb/57.6.p526
- Platsidou, M. (2010). Trait emotional intelligence of Greek special education teachers in relation to burnout and job satisfaction. *School Psychology International, 31*(1), 60-76. doi:10.1177/0143034309360436
- Πλατσίδου, Μ. (2010). *Η συναισθηματική νοημοσύνη. Θεωρητικά μοντέλα, τρόποι μέτρησης και εφαρμογές στην εκπαίδευση και στην εργασία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Platsidou, M., & Agaliotis, I. (2016). Does Empathy Predict Instructional Assignment-Related Stress? A Study in Special and General Education Teachers. *International Journal of Disability, Development and Education, 64*(1), 57-75. doi:10.1080/1034912x.2016.1174191
- Rueckert, L. (2011). Gender differences in empathy. In *Psychology of Empathy*. 221-234.
- Rueckert, L., & Naybar, N. (2008). Gender differences in empathy: The role of the right hemisphere. *Brain and Cognition, 67*(2), 162-167. doi:10.1016/j.bandc.2008.01.002
- Saeedi, N., Pazvari, M. H., Masouleh, S. A., & Mousabian, S. I. (2012). Studying the Influence of Emotional Intelligence on Career Success.

- Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(12), 12255-12260.
- Schieman, S., & Van Gundy, K. V. (2000). The personal and social links between age and self-reported empathy. *Social Psychology Quarterly*, 63(2), 152-174. doi:10.2307/2695889
- Spreng, R. N., McKinnon, M. C., Mar, R. A., & Levine, B. (2009). The Toronto Empathy Questionnaire: Scale development and initial validation of a factor-analytic solution to multiple empathy measures. *Journal of Personality Assessment*, 91(1), 62-71. doi:10.1080/00223890802484381
- Σταλίκας, Α. & Χαμοδράκα, Μ. (2004). *Η ενσυναίσθηση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Stojiljković, S., Todorović, J., Đigić, G., & Dosković, Z. (2014). Teachers' self-concept and empathy. *Procedia-social and Behavioral Sciences*. 116, 875-879. doi:10.1016/j.sbspro.2014.01.313
- Tabatabaei, S. O., Farazmehr, Z. (2015). The Relationship between Emotional Intelligence and Iranian Language Institute Teachers' Job Satisfaction. *Theory and Practice in Language Studies*, 5(1), 184-195. doi:10.17507/tpls.0501.25
- Toussaint, L., & Webb, J. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *J Soc Psychol*, 145(6), 673-85. doi:10.3200/socp.145.6.673-686
- Τσουνής, Α., & Σαράφης, Π. (2016). Η έννοια της επαγγελματικής ικανοποίησης: θεωρητικές προσεγγίσεις και αποτελέσματα στην εργασιακή απόδοση. *Διεπιστημονική φροντίδα υγείας*, 8(2), 36-47.
- Villadangos, M., Errasti, J., Amigo, I., Jolliffe, D., & García-Cueto, E. (2016). Characteristics of Empathy in young people measured by the Spanish validation of the Basic Empathy Scale. *Psicothema*, 28(3), 323-329. doi:10.7334/psicothema2016.6
- Von Hippel, W., Silver, L. A. & Lynch, M. E. (2000). Stereotyping against your will: The role of inhibitory ability in stereotyping and prejudice among the elderly. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(5), 523-532. doi:10.1177/0146167200267001
- Vorkapić, S., & Ružić, N. (2013). Measuring empathy in future preschool teachers: Implications for study program modification. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 3(6), 188-195.
- Warren, C. A. (2017). Empathy, teacher dispositions, and preparation for culturally responsive pedagogy. *Journal of Teacher Education*, 69(2), 169-183. doi:10.1177/0022487117712487

Abstract

The aim of this study was to investigate the levels of empathy of secondary school teachers in Greece and to examine to what extent gender, age and educational level are associated with teachers' empathy. An additional objective was to examine the relation between teachers' empathy and job satisfaction. The ultimate goal, of course, is to highlight the importance and necessity of empathy for educators and education in general.

The findings of this study are consistent with those of the existing research literature. It was found that secondary education teachers report satisfactory levels of empathy. Compared to men, women reported significantly higher levels of empathy. Age and educational level were not significantly related to teachers' empathy. Finally, a statistically significant moderate positive correlation was found between teachers' empathy and job satisfaction. These findings provide useful information for teachers' training with the aim of promoting the development and use of empathy in the classroom and in the school community as a whole.

Key-words: Empathy, job satisfaction, secondary school teachers

Νικόλαος Κασσιούμης

Μαθηματικός, MSc.

Εθν. Αντιστάσεως 71, Κατσικάς, Ιωάννινα 455 00

Τηλ.: 6973829099

E-mail: ncasioumis@gmail.com

Αναστασία Ψάλτη

Καθηγήτρια, Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδας

Αλεξάνδρεια Πανεπιστημιούπολη Σίνδου

T.Θ. 141, Σίνδος 574 00

Τηλ.: +302310013488

E-mail: psalti@ihu.gr